

ПАМ'ЯТІ ВЕЛИКОГО КОБЗАРЯ

Богдан Лепкий

ПЕРШІ ДНІ ВСЕНАРОДНОГО ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА НА ЧЕРНЕЧІЙ ГОРІ В КАНЕВІ

Ще колись давно писав Тарас Шевченко:

Холоне серце, як згадаю,
Що не в Україні поховують,

і нарікав, що чужі попи присиплять чужим піском його очі, а в "Заповіті" говорив прямо, щоб поховали його на Україні милій, на могилі, серед широкого степу.

Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.

Отож приятелі великого покійника на вість про його смерть зійшлися у Михайла Лазаревського й вирішили перевезти тіло його на Україну, поставити йому пам'ятник і доглядати його могилу, заснувати школу й стипендії його імені, видавати твори, життєпис, книжечки для народу і піклуватися родиною Шевченка.

В холодний ранок, коли весна боролася з зимою, коли птахи зібралися вертати з далеких теплих країв на Україну, у вівторок, 28 лютого, ховали земляки свого найбільшого поета в чужу землю, далеко над Невою.

В академічній церкві відправлено обідню, приятелі й шанувальники Тарасового генія виголосили кілька промов прощальних і жалібних віршів. Перший говорив Куліш. Він почав: "Нема з нас ні одного достойного проректи рідне українське слово над домовиною Шевченка; уся сила і вся краса нашої мови тільки йому одному відкрилася" І далі: "Будь, Тарасе, певний, що ми твій заповіт соблюдимо й ніколи не звернемо з дороги, що ти нам проложив еси. Коли ж у нас не стане снаги твоїм слідом простувати, коли не можна буде нам так, як ти, святую правду глаголити, то лучче ми мовчатимем"

По Кулішу говорили Костомаров, Білозерський і один поляк — Хорошевський. Він закінчив свою промову словами: "О, коли б твоя смерть, Тарасе, стала початком життя нового, то був би це твій найпрекрасніший вінок і найвеличніший пам'ятник"

Від москалів прощав Шевченка Курочкін. "Не дожив він, — говорив цей промовець, — до здійснення тих ідей, для яких працював своїми піснями, та не будемо об тім тужити. Він зробив у житті своє діло" Між присутніми був також Пипін, славний російський історик літератури.

На цвинтарі теж виголошували промови. Останнім почав говорити Костомаров. Але не годен був скінчити. Заридав, замовк і пішов.

Поет спочив на Смоленському кладовищі, на якому за життя за-любки бував і з якого зробив малюнок.

Петербурзькі українці часто відвідували це кладовище. Збиралися біля могили, над якою священник-українець отець Опатович правив панахиду. На могилі було завжди багато вінків та квітів, так що з-під них не видно було ні землі, ні снігу.

Тим часом клопотали у властей про дозвіл, щоб перевезти тлінні останки поетові на Вкраїну і таким чином виконати перший пункт його великого “Заповіту” Перший, бо цілий “Заповіт” мав бути сповнений геть-геть пізніше, сповнюється він нині. Дозвіл добуто у квітні. Останні перепони усунув вірний друг поета М. Лазаревський, який за життя піклувався долею Шевченка та який і по смерті не забував про нього.

Ранком 18 (н. ст.) квітня, в сороковий день смерті великого поета, зібралася петербурзька українська громада біля могили, щоб востаннє відправити панахиду та попрощатися з дорогими останками перед тим, як відправлять їх на Україну.

Тяжко сумували Тарасові друзі, думаючи, що навіки порвалися золоті струни української бандури. Поки спочивав Тарас на Смоленським кладовищі, здавалося їм, що він між ними, а тепер мав з ними попрощатися навіки. Вертав над Дніпро, вони ж зоставалися над Невою.

Після панахиди промовив Микола Костомаров. Дякував Тарасові за ті сльози, що їх проливав він увесь свій вік за Україну, й просив його, щоб благословив те діло, яке так славно почав був колись.

“Я вертаю мертвим, щоб вони живими вернули”

Ранком, 8 (н. ст.) травня, усі українці, що могли прибути, прийшли знову на цвинтар. Відкопали могилу й добули домовину. Відкрили її й побачили, що Тарас не змінився. Дерев'яну домовину вложено в другу, цинкову, залітовано й покладено на ресорному возі, який нарочито для того й був придбаний.

Усіх, що були присутні, огорнув великий смуток. Це ж було останнє прощання з найдорожчим своїм чоловіком. “Доки Тарасова могила була в Петербурзі, — писав редактор “Основи” Білозерський, — здавалося нам, що смерть не забрала ще всього з собою, а тепер — прощай!”

Серед того загального смутку, що витав кругом, узяв слово Куліш: “Що ж це, батьку Тарасе! Ти відїжджаєш на Україну, без червоної китайки, заслуги козацької? Чим же ти нижчий від тих козацьких лицарів, що червоною китайкою вкривалися, заслугою козацькою пишалися? Ні один предок твій не сховався з цього світу без оцієї останньої честі. Чи вже ж ти чужим-чуженицею вмер на чужині? Що ж про нас скажуть на Вкраїні, як ми тебе вирядимо непокритого червоною китайкою?.. Скажуть, що й ми такі перевертні, як ті дуки, що позабирали козацькі луки й луки... Ні, батьку, ще не поперевадилися діти козацькі! Розкиньте ж, небожата, червоний цвіт славетний на чорній, сумній домовині Тарасовій! От тепер їдь, батьку! Нехай земляки знають, що ми тут, у столиці, своєї святої старосвітчини не занедбали. З'явися, батьку, серед рідного краю під своєю червоною китайкою та згромадь навкруг себе сліпих, глухих і без'язиких: нехай вони із мертвих уст почують твоє безсмертне слово та нехай, хоч, помиляючися, почнуть говорити непозиченою мовою!.. Наш єси, поете, а ми нарід твій, і духом твоїм ми дихатимемо во віки й віки”

І рушила велика домовина вулицями Петербурга на залізничий дворець, а червона китайка маяла, немов прощалася із столицею, збудованою на козацьких кістках, немов прощався Шевченко червоним прощанням з тими, що перед чотирнадцяти літами засудили його таким присудом жорстоким, бо він правди хотів. Тепер він немов говорив до

*Первинний вигляд могили Т. Г. Шевченка в Каневі.
Фото 1861.*

них: відірвали ви мене від мого рідного краю, зруйнували моє здоров'я, передчасно вбили, а дивіться, я вертаю туди таким поворотом пишним! Так повернеться колись усе, що ви з України забрали, її добро, слава й воля. Я вертаю вмерлим, щоб вони живими вернули!

Проводжати велику домовину виріядила петербурзька громада двох своїх членів: Олександра Лазаревського, пізнішого історика, та художника Григорія Честахівського. Домовина мандрувала через Москву, Тулу й Орел. Скрізь по дорозі стрічали її святочно. В Орлі зійшлася кругом неї велика сила народу, прийшли гімназисти з куратором, директором й учителями та, хоч домовина спочивала тільки дві години, відслужили панахиду.

За той час робилися в Києві приготування, щоб прийняти дорогого гостя. Похоронами піклувався тут Варфоломій Шевченко, а наради відбувалися у Чалого. Дехто хотів, щоб Тарас спочивав у Видубицькому монастирі, між панами й генералами, він, "хлопський поет" дехто хотів поховати його на Аскольдовій могилі.

Аж 18 травня наспіла домовина. Близько 4 години після полудня студенти й молодь українська перевезли її з чернігівського берега Дніпровим мостом. Хотіли внести в церкву Різдва Христового. Та мушили спинитися, бо не було останнього рішення властей. Тоді Варфоломій поїхав чимскорше до протоієрея Лебединцева, а з ним — до митрополита Арсенія. Показали відкритий лист Міністерства внутрішніх справ на перевезення тіла й заявили, що петербурзька громада кріпко стоїть на тому, щоб сповнити волю покійника й поховати його на Чернечій горі.

Митрополит відіслав їх до губернатора Васильчикова. Цей самий Васильчиков, що недавно випустив Шевченка з тюрми й радив йому вертати в Петербург, тепер пустив його назад у Київ. "Стало! Пусть внесут в церковь!"

Тоді молодь випрягла коней і сама повезла домовину. По дорозі часто затримувалися, говорили промови й читали вірші. Ввечері принесено тіло покійника до церкви Різдва Христового на Подолі, що стоїть край берега Дніпра.

На другий день, у неділю рано-вранці, винесено домовину з церкви на вулицю Олександрівську, щоб зняти з неї фотографію. Домовину

*Відвідувачі на могилі Т. Шевченка.
Фото поч. ХХ ст.*

оточила родина покійника, далі стояли товариші й знайомі. Дехто з несвідомих питався, що це за покійник? Другі відповідали: "Мужик, та чин на йому генеральський". Днина була похмура, падав дощ. Та незважаючи на це, народу зібралося повна церква й увесь цвинтар. Говорити промови в церкві не дозволено. І тоді, під час панахиди, одна пані в чорному вбранні підступила до труни й поклала терновий вінок. Була це найкраща промова, більш проречиста від слів, — символ долі покійника й його народу.

З церкви похоронна процесія рушила в похід до пароплава, щоби ним відвезти тіло Шевченка на Чернечу гору — туди, куди Шевченко поспішав живим і куди шойно у труні встиг прибути.

Щокілька кроків треба було затримуватися, бо виступало багато промовців. Над самим Дніпром говорив Чалий. Він сказав: "Поезія Шевченка завоювала нам право літературного горожанства й голосно заговорила у сім'ї слов'янських народів. От у чому велике значення Тараса Шевченка і його слава, що довіку не загине!" По його промові встановлено домовину на пароплав. З домовиною їхала сім'я поетова, Сошенко з дружиною, Віктор Забіла, дружина Чалого та університетські студенти.

І цей самий Дніпро, який носив колись щоглисті кораблі Святослава й козацькі бистрі чайки, поніс тепер на своїх розливистих, весняних хвилях тлінні останки свого найбільшого співця. Дорогою говорили промови: майбутній славний історик Володимир Антонович, учений Михайло Драгоманов й інші.

*Розгін демонстрації біля могили Т. Г. Шевченка в 1914 році.
Худ. І. Їжакевич, 1939.*

Пароплав приплив до Канева на другий день. Назустріч Тарасові виїхав його приятель Михайло Максимович.

На Дніпрі стояла велика вода, й пароплав не міг причалити до самого берега. На руках годі було перенести домовину, тож заїхали у воду драбинястим возом, і на ньому привезено домовину на берег. На березі стояв народ із священиками. Труну поклали на мари й понесли в собор.

Тут 22 травня відправлено урочисте богослужіння, після якого протопоп Мацкевич виголосив промову, яку закінчив словами: "Ти стародавній Дніпре, що пишаєшся своїми сивими хвилями, тобі судилося на своїх ребрах-хвилях привезти до нас Шевченкові останки. Повідай же ж ти нам про дорогого для кожного українця чоловіка-кобзаря! Був час, що про нашу Україну думали, що це край нездатний до високих почувань і думок. Але Шевченко довів, що край цей, де забули про народну просвіту, має душу й серце, доступне для всього високого та прекрасного. Так, померлий брате! Світ твій просвітиться перед людьми! Вони побачили твої діла добрі й прославили Отця, що на небесах. Минуть віки, і далекі нащадки дітей України побачать і пізнають, хто був Тарас Шевченко! Бажав ти, брате, жити в Каневі, от і живи до кінця світу! А ти, Україно, побожно шануй наше місто, бо в нас спочивають кістки Тараса Шевченка. Тут, на одній із найвищих гір Дніпрових, покоїтиметься прах його і, як на Голгофі, подібно хресту Господньому, стоятиме хрест, котрий буде видно і по той, і по цей бік нашого славного Дніпра"

Тим часом на Чернечій горі студенти й інші шанувальники поета викопали гріб. По відправі панахиди й по промові отця Мацкевича рушила туди процесія, оточена величезним натовпом народу.

Над широким Дніпром на високій горі, звідки видно лани широкополі, могили, кручі, звідки луна так сильно й далеко розлягається кругом, там, де мав замешкати Шевченко у своєму малому раю, опинилася його домовина. Всі зняли шапки з голів й низько поклонилися перед прахом найбільшого українця. Степами і полями попливла далеко "Вічна пам'ять" Шуміли дерева, гуділи вітри, Дніпро нестримно розливав свої води, мовби його з гранітного ложа підняли й розбурхали віщі слова великого поета.

Незабаром над домовиною Шевченка виросла висока могила. Висипали її шанувальники Тарасової музи. Зразу була вона чотиригран-

на, продовіста. Обложено її камінням у два сходи. В головах поставлено високий хрест, простий, з дерева, мов на Голгофі. Це ж була ніби українська Голгофа. Коли по двадцяти роках тераси стали розсуватися, а хрест похилився, то могилу відновлено. Тепер вона на горі піднімається, мов високий, на три сажні курган. Верх могили плоский, в чотири аршини проміру, а посередині стоїть залізний, на три сажні, високий хрест з коротким написом: "Шевченко" Більше й не треба! Це слово чимраз далі, гучніше й промовистіше лунає по світу і хоч ще й не минули віки, та нащадки Тарасові знають і розуміють, хто він був для них, для України, для людства*

Хрест простягає рамена свої в безконечність...

Року 1892 купив землю, у якій спочив Тарас Шевченко, його прибраний брат Варфоломій і передав її разом з 3000 рублів Канівській міській думі на вічну власність із тим, щоб вона повік утримувала могилу в добрім порядку, щоб при могилі був сторож і щоб до могили зроблена була гарна дорога. Бажання оці сповнено при допомозі й при заходах дідача Василя Тарновського, що заснував також музей і зібрав та зберіг у ньому цінні пам'ятки по Тарасові Шевченку.

До могили стали ходити, мов на прощу, навколишні селяни. Відвідували того, хто писав їм про волю. І ось в червні 1861 р. зчинилася між панамі тривога. Вони боялися, що починається між селянством бунт, і казали, що в могилі зариті свячені ножі. А там не ножі, а заповіти Шевченкові лежали, у стократ гостріші від ножів. І не по ножі ходив на Тарасову могилу народ, а по його дух, по його віщі слова, котрими він кріпиться у своїй боротьбі за волю.

Біля могили замешкав у хаті сторож, а з другого боку сіла народна легенда з семибарвним фантастичним сяйвом над сріблястим чолом. Пильнує, щоб стежка до могили не заросла травою і щоб не вкрилася вона пилом буденщини. Тією стежкою ідуть у гості до Тараса його духовні діти. З подякою і пошаною великою кланяються його пам'яті і з могили вертають додому зміцнені душею, з новими силами в тілі, з новою охотою працювати й боротися за здійснення великих ідей великого поета. Їх думки і зітхання зливаються з шумом старого Дніпра — тим голосом України, яка пробуджується від сну, встає, випростує кайданами втомлені руки, росте!

Шевченко бачить це і зі стіни своєї світлиці в сторожівні, біля могили, дивиться своїми темно-сірими очима й усміхається своїм дивним-дивним усміхом, якому рівного на жодному обличчі, на жодному портреті ви не побачите, немовби горе минулого і розкіш будучого зливаються в щось одне — вічне.

Вецлар, листопад 1919 р.

* *Огоновський О.* Дещо про життя і літературну діяльність Тараса Шевченка // *Шевченко Т* Кобзар. Ч. 1. Львів, 1893. С. LXXXIX й далші. Про перевезення гліняних останків Шевченка на Україну див.: Неділя, 1991. Ч. 21; Висока могила // На спомин 50- роковин смерті Тараса Шевченка. Видання Комітету по урядкуванню Шевченківських свят у Москві. — С. 132—133.

Коротко про І. Мацькевича — автора промови під час похорону Т. Шевченка в Каневі

Мацькевич був не з духовного, а з дворянського шляхетського давнього коліна, котре колись мало свої маєтності в Липовеччині й навіть мало паншанних людей. Жінка Мацькевичка була так само з роду липовецьких давніх зубожівших українських ділчів і пнулася в пани, їздячи на баских конях по місті. Отець Ігнатій був красунь, любив пускати в очі людям ману, нібито він багатир. Його погонич був убраний не в свиту, а в смутнасту чемерку й підперезаний широким одеським червоним поясом з довгими кінцями, котрі висіли й тліпались, маяли до колін на вітрі. Цей погонич не сидів на козлах, а поганяв коні, стоячи в передку, як переїжджали через місто, щоб виїзд був пишний та шикарніший...

Мацькевичеві довелося ховати нашого поета Тараса Шевченка, як на парохолі привезли його в домовині в Канів. Мацькевич пошанував поета чудовою промовою, оповідаючи про його гірку долю в час його життя, котра не покидала поета до самої могили на Монастирській горі в Каневі, де в давню давнину були поховані три перші українські козацькі гетьмани.

Іван Нечуй-Левицький. — Уривки з моїх мемуарів і спогадів / Зібрання творів у десяти томах. Т. X. — К. 1968. — С. 28—29.

Антін Драган

УРОЧИСТЕ ВІДКРИТТЯ ПАМ'ЯТНИКА Т. Г. ШЕВЧЕНКОВІ У ВАШИНГТОНІ ЗА УЧАСТЮ ПРЕЗИДЕНТА Д. ЕЙЗЕНХАУЕРА

“Україна воскресла в Америці”

Як склалося, що не раз сходилися ювілеї двох чи не найбільших подій в історії Американської України, які віддалені від себе проміжком повних 70 років часу, але які одна з одною нерозривно пов'язані. Мова про заснований в 1894 році Український Народний Союз, що фактично започаткувало організацію і розвиток українського поселення в Новому Світі та відкриття пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні в 1964 році, що можна вважати завершенням однієї великої епохи цього нашого життя і розвитку. І ще один знаменитий факт: ініціатива обох цих подій, — зорганізування Українського Народного Союзу та побудова пам'ятника його патрону, Тарасові Шевченкові у Вашингтоні, — вийшла із сторінок “Свободи”

Пригадаймо ці події передруком з “пожовклих листків”, їх описів та їх оцінки. Про першу з них, створення Українського Народного Союзу, розповідає автор цієї статті у виданій в 1964 році книжечці “Український Народний Союз в минулому і сучасному”

“Совершилася” — цим старослов'янським церковним словом повідомила “Свобода” 1 березня 1894 року про справді історичну подію — створення Українського Народного Союзу в Америці, в День “Батька нашої країни” Джорджа Вашингтона 22 лютого 1894 року.

Про створення будь-якої організації серед початкової маси перших українських імігрантів в Америці не могло бути й мови в толішніх більше ніж невідрадних обставинах. Все ж таки перший український греко-католицький священник в Америці о. Іван Волянський зміг уже в 1885 р., 18 січня, заснувати в Шенандоа, в Пенсильванії, перше Братство ім. св. Миколая. В дальших роках закладено ще кілька подібних братств, між ними Братство св. Кирила і Methodія в Шамокні, братства в Олефанті, Мейфілді, всі в Пенсильванії, де у великій мірі скупчувались перші українські імігранти.

У 1892 році засновано т. зв. “З'єднання греко-католицьких руських братств”, до якого приступили й згадувані священники з Галичини, між ними і о. Іван Констанкевич, що став членом контрольної комісії “З'єднання”, очолюваного т. зв. угро-руським священником Іваном Смитом та Ю. Жатковичем. Отець І. Констанкевич, як контролер, спостеріг погану організацію і виступив з її критикою на конвенції в Скрентоні в 1893 році.

Безпосередньо після тієї конвенції з'їхались в дім о. Григорія Грушки, пароха Джерзі Ситі й тоді вже редактора та видавця заснованої ним “Свободи”, три інші священники: о. Іван Констанкевич, о. Т. Обуш-